

Doceń zieleń w swoim mieście

Przewodnik dla gmin

dr inż. Renata Stachańczyk

1. CO TO JEST MIEJSKA ZIELEŃ?

Mówiąc zieleń mamy zwykle na myśli pojedyncze drzewa. W rzeczywistości jednak pojęcie to należy rozumieć bardzo szeroko, kryje się pod nim zarówno pojedyncze drzewo rosnące samotnie na obszernym placu, czy w ogrodzie, ale i całe zespoły składające się z drzew, krzewów, trawników, kwietników.

Za zieleń w mieście uznajemy roślinność:

- towarzyszącą ulicom i placom,
- tworzącą oprawę ważnych obiektów architektury np. ratusza, kościoła czy innego budynku o charakterze reprezentacyjnym
- skwery
- ogrody przy placówkach służby zdrowia i placówkach edukacyjnych, muzeach i innych obiektach publicznych
- parki publiczne, ogrody dydaktyczne jak ogrody botaniczne czy arboreta
- cmentarze
- ogródki jordanowskie
- ogrody prywatne, i in.

W mieście olbrzymie znaczenie mają także zielone ściany, czyli elewacje budynków i innych obiektów, po których wspinają się rośliny. Pnącza swoją masą pokrywają często olbrzymie powierzchnie, poprawiając niekorzystny dla zieleni w mieście bilans. Szczególnie na ciasnych podwórkach, czy w innych miejscach, gdzie nie ma miejsca na zielone place, znakomicie mogą zastąpić inne formy.

Znakomita większość zieleni w mieście powstała w miejscach przemyślanych, tam gdzie ważny jest komfort wypoczynku i mieszkania oraz estetyka otoczenia. Taka zieleń została więc zaprojektowana, w przeciwieństwie do tej, która wyrosła spontanicznie w miejscach

zaniedbanych, pozbawionych zabudowy. Młode samosiejki z czasem osiągają jednak duże rozmiary i mimo, że nie zawsze spełniają oczekiwania estetyczne, w mieście, gdzie każdy element zieleni jest na wagę złota, mają duże znaczenie choćby ze względów przyrodniczych.

2. DLACZEGO WARTO DOCENIAĆ ZIELEŃ W MIEŚCIE?

Zieleń jest nieodłącznym i nieodzownym składnikiem w strukturze każdego miasta, jednym z wielu elementów tworzących jego tkankę, na równi z innymi, np. z układem ulic, formą obiektów odpowiedzialnym za jego charakterystyczną postać.

Zieleń w mieście pełni rozmaite funkcje, z których ekologiczna jest zapewne jedną z ważniejszych. Znaczenie ma nawet pojedyncze drzewo. Nie mniej ważna jest funkcja techniczna, czyli osłona i izolacja zabudowy i miejsc wypoczynku przed szkodliwymi czynnikami. Ale wymienić należy również funkcję dydaktyczną, wychowawczą, sportową, społeczną, a nawet psychologiczną, wynikającą z pozytywnego wpływu na poczucie bezpieczeństwa, czy sprzyjaniu budowaniu więzi. I wreszcie funkcja estetyczna i kompozycyjna, czyli wywoływanie odczucia harmonii i piękna. Może być również narzędziem kreowania percepcji danej przestrzeni i nadawania jej indywidualnego charakteru. W każdym przypadku wpływa korzystnie na wizerunek miasta.

Stare drzewa mają oczywistą przewagę nad drzewami młodymi, mimo, że czasami mają krzywy pień czy też niepełną koronę. Znacznie większe rozmiary korony starszego drzewa to przede wszystkim większa powierzchnia asymilacyjna, środowisko życia dla większej ilości fauny. Rozłożysta korona jest z pewnością bardziej skuteczną osłoną przed prażącym słońcem, czy nieprzyjemnym wiatrem. Tworzy swoisty mikroklimat. Starego drzewa nie warto zastępować młodym, tylko dlatego, że to jest

równe i świeże. Nie oszczędzimy na kosztach pielęgnacji, bo również młode drzewa i krzewy, a może zwłaszcza one, wymagają odpowiedniej opieki, aby w przyszłości pełnić taką funkcję, jak istniejące drzewa stare. O stare drzewa trzeba walczyć tak długo jak to jest możliwe.

Drzewo posadzone dawno temu było świadkiem wydarzeń historycznych i narastających zmian. Zachowując zieleni historyczną zachowujemy więc historię miejsca, jego ład i tożsamość. Dlatego za podstawową zasadę należy uznać zachowanie starego drzewa tak długo jak to możliwe.

3. CO ZAGRAŻA ZIELENI W MIEŚCIE?

Problemy z utrzymaniem zieleni w mieście i jej właściwą jakością wynikają zarówno z pogarszania się jakości środowiska, w którym rośliny w mieście rosną, jak i zwiększającej się presji otoczenia. Często jest to spowodowane zwielokrotnieniem natężenia ruchu kołowego, a co za tym idzie wzrostem zanieczyszczenia, stosowaniem środków chemicznych i soli do utrzymania dróg, ale także licznymi kolizjami, które wynikają albo z niewłaściwego dobrania gatunku do miejsca, albo modernizacją infrastruktury w otoczeniu drzewa. Drzewo staje się problemem, gdy rozrosło się za bardzo i jego korona dotyka budynku, albo trakcji naziemnej. Również wtedy, gdy podejmuje się modernizację jezdni, chodników, placów, a poszczególne elementy nawierzchni, infrastruktury naziemnej i podziemnej ograniczają jego przestrzeń życiową. W każdym przypadku drzewo, czy nawet cały teren zielony jest okrawany i dostosowywany do nowych wymagań i warunków otoczenia, nigdy odwrotnie.

Problemy wynikają też z kolizji z użytkownikami, zagęszczania gleby pod drzewami przez udeptywanie, pozbawianie korzeni dostępu do wody, łamania gałęzi, uszkodzenia pni, zaniedbań pielęgnacyjnych.

Rzeczywiście trudno się dziwić, gdyż w miastach często fizycznie brak jest miejsca na skrawek zieleni w takiej czy innej formie ze względu na zagęszczenie zabudowy i infrastruktury, a zieleni z każdej modernizacji i kolizji wychodzi okaleczona. A skoro tak się dzieje, przestajemy ją szanować i chronić.

4. JAK DBAĆ O ZIELEŃ W MIEŚCIE?

Jak zapewnić odpowiednią jakość i stan zieleni? Oto kilka podstawowych zasad:

Przede wszystkim pielęgnacja!

Właściwa pielęgnacja to taka, której sobie nie uświadamiamy, czyli obserwujemy, że zieleni jest zdrowa i bujna, i nic nie skłania do zastanawiania się nad przyczyną.

Pielęgnacja terenów zieleni, czy pojedynczych drzew polega na systematycznych zabiegach, odpowiednich dla danego typu zieleni, stosowanych z odpowiednią częstotliwością, dostosowaną do warunków, potrzeb roślin i miejsca. W zależności od uwarunkowań może być to np. zasilanie nawozami, podlewanie, przycinanie, koszenie trawników, pielienie rabat. Bardziej intensywnej opieki wymagać będą nasadzenia młode i składające się z drobnych elementów, np. kwiatów. Posadzenie roślin to nie wszystko, konieczna jest stała opieka i to nie tylko przez rok po posadzeniu, ale na stałe, w przeciwnym wypadku rośliny zaczną tracić walory dekoracyjne i zamierać.

Aby zwiększyć szanse na dobry rozwój młodych nasadzeń można stosować nowe metody wspomagające wzrost np. żele absorbujące wilgoć czy zasilenie gleby mikoryzą. Sadząc drzewa młode można stosować współczesne technologie, jak np. ziemie strukturalne czy ekrany osłaniające infrastrukturę podziemną. I młode i stare drzewa należy zimą chronić przed aerozolem solnym poprzez stosowaniem specjalnych osłon.

Także starsze drzewa i krzewy wymagają opieki. Ich korony potrzebują okresowej pielęgnacji, zwłaszcza tam, gdzie konieczne jest zapewnienie bezpieczeństwa użytkowników. Jednak widoczny posusz u starych drzew to nie wada estetyczna i nie należy go bezwzględnie usuwać, jeśli to nie jest konieczne ze względów bezpieczeństwa. W rzadkich przypadkach regularne cięcia koron mają na celu utrzymanie specjalnych form np. kuli, mających genezę historyczną. Nie należą jednak do tego zabiegi radykalnego cięcia, których rezultatem są pnie pozbawione gałęzi, wykonywane w sposób przypadkowy. Taki zabieg może się skończyć zamarciem drzewa. Należy pamiętać, że cięcia w koronach drzew to tylko jeden z wielu zabiegów poprawiających walory dekoracyjne i stan drzew. W każdym przypadku cięcia pielęgnacyjne musi wykonywać wykwalifikowany wykonawca.

Rozwaga w projektowaniu zieleni

Dobry projekt to taki, który respektuje zarówno tradycję miejsca, jak i potrzeby współczesne. Jest dostosowany do charakteru miejsca, nie odwrotnie. Nie wprowadza kompozycji krzykliwych tam, gdzie powinny być stonowane, pozostaje w harmonii z elementami architektonicznymi. Inne będą jego założenia w miejscach najbardziej reprezentacyjnych, inne na terenie przy centrach handlowych czy na osiedlu mieszkaniowym. Dlatego w przestrzeniach publicznych nie najlepiej wyglądają kompozycje kojarzące się z ogródkiem przydomowym, składające się ze zbyt wielu elementów, roślin- miniatur, o nienaturalnych formach i nadmiernie kolorowych liściach. Ulubione i bardzo eleganckie kwietniki należy stosować tam, gdzie użytkownik ma szansę je z bliska zobaczyć. Należy przy tym pamiętać o dużych kosztach założenia i utrzymania kwietnika. Bardzo nie stosownie wyglądają one na skrzyżowaniach ruchliwych ulic, czy na zapleczu budynków, gdzie ranga miejsca nie wymaga takiej dużej dekoracji. Jeśli już decydujemy się na kwietniki, czy inne formy, w których stosuje się kwiaty to raczej w miejscach najbardziej reprezentacyjnych.

Należy pamiętać, że odpowiedni wyraz kompozycji zieleni, jej forma, rytm i barwa to również sygnały, które tworzą podświadomą mapę poznawczą miasta. Spójrzmy na stare zdjęcia, są one niezastąpioną wskazówką dla współczesnych projektantów.

Rozwagi wymaga także podejmowanie decyzji o wycinie drzew istniejących, bo nawet modernizacje nawierzchni, np. rynków można przeprowadzić tak, aby zachować istniejące drzewa. W projekcie należy zapewnić drzewom odpowiednią objętość ziemi do rozwoju bryły korzeniowej i powierzchnię wokół pnia wolną od nawierzchni, aby do gleby docierała odpowiednia ilość powietrza i wody. Jeśli to konieczne, i drzewa pojedyncze i całe fragmenty zieleńców należy chronić przed uszkodzeniem i zdeptaniem odpowiednimi osłonami, ogranicznikami i płotkami.

Zamawiając projekt pamiętajmy o konieczności zapewnienia stałej opieki i kosztach utrzymania. Stała wymiana i pielęgnacja to podstawowe warunki powodzenia projektu. Co z tego, że założymy reprezentacyjny kwietnik, jeśli rośliny na nim będą wyschnięte.

Ochrona zieleni przy inwestycjach

Ochrona roślinności na placu budowy to podstawowy obowiązek wykonawcy. W przypadku przewidywanych

kolizji należy zabezpieczyć odpowiednio zarówno pnie drzew, jak i ich system korzeniowy, chronić mniejsze rośliny przed uszkodzeniem np. poprzez odpowiednie osłony. W czasie wymiany nawierzchni często dochodzi do kolizji z systemem korzeniowym, co wymaga odcinania korzeni, głębokie korytowanie dróg powoduje zaś znaczne uszkodzenia systemu korzeniowego. Czasami warto rozważyć, czy nie warto zmienić projektu, aby uchronić drzewa przed uszkodzeniami. Realizując każdą inwestycję należy dążyć do zachowania jak największej ilości drzew i innej zieleni, ale w takim przypadku konieczne jest odpowiednie, ostrożne postępowanie, fachowe wykonywanie zabiegów. Każde zachowane drzewo warte jest podjęcia specjalnej opieki w czasie trwania inwestycji.

Ochrona wizerunku miejsca, czyli odpowiednie gatunki w odpowiednim miejscu

Dobierając gatunki do danych miejsc należy się kierować równocześnie wieloma kryteriami. Najważniejsza jest przydatność danego gatunku do danego przeznaczenia. Bezpośrednio przy ulicach o dużym natężeniu ruchu należy stosować gatunki odporne na miejskie warunki bytowania, czyli znoszące suszę i zanieczyszczenie powietrza. Istnieje szereg badań potwierdzających przydatność poszczególnych gatunków do obsadzeni ciągów komunikacyjnych z którymi warto się zapoznać. Ponadto należy wybierać raczej drzewa o zwartych, niezbyt rozłożystych koronach i niełamliwych gałęziach (twardym drewnie), które mogłyby zagrażać użytkownikom ciągów komunikacyjnych, nie zrzucające mięsistych owoców, które mogłyby stanowić problem w utrzymaniu otoczenia w czystości – to podstawy znane każdemu projektantowi. W przestrzeniach ulic wąskich zastosowanie znajdują z kolei drzewa o małych koronach kulistych lub o pokroju kolumnowym. Podobnie jak w miejscach, gdzie zieleń tworzy oprawę obiektu architektury, czy element układu rynku. Nie istnieje uniwersalna recepta na idealny dobór gatunków.

Projekt powinien uwzględnić przede wszystkim charakter miejsca. Przykładowo: inny będzie dobór gatunków do przestrzeni towarzyszącej ulicom, inny do przestrzeni towarzyszącej zabudowie mieszkaniowej, gdzie oczekuje się roślin o dekoracyjnych kwiatach i liściach, uspokajających i działających kojąco na zmysły. Dobór gatunkowy musi więc mieć charakter indywidualny i nie można go powtarzać w innych miejscach, chyba, że chcemy w ten sposób coś podkreślić.

Z pewnością bardziej uniwersalne są gatunki liściaste, niż iglaste mimo, iż powodują konieczność zamiata-
nia liści jesienią to bardziej wpisują się w przestrzeń
miejską na przeważającym obszarze naszego kraju.
Gatunki iglaste, zwłaszcza żywotniki (tuje) najczęściej
też stosowane są w obsadzeniach cmentarzy. Warto
zastanowić się nad tradycją danego miejsca lub regio-
nu, gdyż niezależnie od zmian na przestrzeni wieków
każdy ma swoją tradycję, a nawet nasadzenia drzew
mogą z nią współgrać lub jej zaprzeczać (np. wierzby
głowiaste charakterystyczne dla Mazowsza). Większe
zastosowanie mają na pewno gatunki rodzime, a nie
introdukowane, chociaż mało kto wie, że niektóre
drzewa dziś pospolite zostały wprowadzone o upra-
wy na tyle dawno, że dziś uważamy je za rodzime, np.
kasztanowiec, robinia.

Właściwa jakość materiału roślinnego

Dobry materiał roślinny to podstawa każdej realizacji
w terenach zieleni. Powinien być zakupiony w spraw-
dzonej szkółce, odpowiednio uformowany i zabezpie-
czony, przywieziony i przetrzymywany w odpowiednich
warunkach. Wielkość roślin należy dobrać do założeń
projektu, zwłaszcza tam, gdzie zachodzi konieczność
uzupełnienia układów, w których pozostałe rośliny są
już dojrzałe. W większości przypadków posadzenie
drzew, czy krzewów starszych, mających już ukształto-
wane cechy pokroju, większych, bardziej zagęszczonych,
a w przypadku drzew – o grubszym pniu ma większy
sens niż sadzenie bardzo młodych sadzonek. Posadzone
drzewa muszą oczywiście mieć odpowiednie solidne za-
bezpieczenie – podwiązanie do pali – które utrzyma ich
w pozycji pionowej i zabezpieczy przed złamaniem.

Co robić, gdy mamy do czynienia z plagą szkodników?

W historii znanych jest wiele przypadków inwazji cho-
rób i szkodników, jak chociażby ostatnia powodowana
przez szrotówkę kasztanowcowiaczką, która zaatakował
nasze ulubione kasztanowce. W ich obronie poruszono
cały arsenał środków, część których nie tylko przynosi-
ła mierne rezultaty, ale nawet powodowała widoczne
uszkodzenia pnia. W skrajnych przypadkach decydo-
wano się nawet na wycięcie całych alei z kasztanowca.
W takich sytuacjach, o ile faktycznie walka przynosi
mierne rezultaty, należy uzbroić się w cierpliwość. W na-
szym przypadku wystarczy wygrabiać i palić liście po-

rażonych drzew i czekać, aż minie apogeum inwazji
i znajda się naturalni wrogowie. Jak wykazują obserwa-
cje wcześniej czy później natura sama rozwiązuje tego
typu problemy.

Możemy też oczywiście zachować ostrożność przy no-
wych nasadzeniach i stosować materiał ze sprawdzonej
szkółki, odmiany bardziej odporne, lub zastąpić kłopot-
liwy gatunek innym.

Inną praktykę należy zastosować w przypadku ziele-
ni w obiektach czy układach zabytkowych, gdzie dany
gatunek stanowi istotną cechę zabytku. Tu można po-
stąpić w różny sposób, w zależności od rangi obiektu.
Można porażone chorobą, zamarte drzewo wymienić na
nowe, najlepiej tego samego gatunku ze sprawdzonego,
zdrowego źródła, lub zastosować gatunek lub odmia-
nę o cechach jak najbliższych pierwotnemu. Można też
zastosować rozwiązanie dwuetapowe – posadzić nowe
i zdrowe o cechach zbliżonych ale krótkowieczne i za-
łożyć od razu, że jest to nasadzenie tymczasowe, które
musi po kilkudziesięciu latach zostać wymienione na
gatunek właściwy, charakterystyczny dla miejsca. Takie
rozwiązania stosuje się często w przypadku całych ukła-
dów np. alei, które z powodu zamarcia wszystkich drzew
należy wyciąć.

Nie należy natomiast uzupełniać alei czy innych ukła-
dów historycznych gatunkami przypadkowymi. Pamię-
tajmy również, że porażenie szkodnikami lub chorobą,
powodujące mankamenty natury estetycznej, jak częś-
ciowe zasychanie korony, porażenie liści minami itp., nie
stanowi wystarczającego powodu do wycinki drzewa.

Zapamiętaj!

Dobrze zaprojektowane układy zieleni, zadbane
i spełniające nasze oczekiwania, wpisujące się w cha-
rakter danego miasta to kapitał, który przekłada się
nie tylko na warunki życia mieszkańców, ale i na eko-
nomię. Ludzie nie chcą mieszkać i wypoczywać na
„pustyni”, potrzebują kontaktu z naturą – nie tylko
drzewami, ale też ptakami i pozostałą fauną, dla któ-
rej enklawy zieleni są naturalnymi obszarami życia.
Mieszkańcy nie chcą przestrzeni anonimowej, lecz
oswojonej i przyjaznej, a więc takiej, w której jest
miejsce również na zieleni.